

TÜRKMEN HALK NAKILLARI (ATASÖZLERİ)

DR. CAHİT BAŞDAŞ

Etnik bakımdan Oğuz kökenli Türk halklarından olan Türkmenler coğrafi konumları itibarıyla Türk dünyasının merkezinde yer almaktadırlar.

Türkmen Türkçesi, coğrafi konum ve etnik yapıya bağlı olarak, Oğuz lehçelerinin özellikleri yanında, doğu ve kuzey (Kıpçak) Türk lehçelerinin bazı özelliklerini de bulundurmaktadır. Bu bakımdan Türk dilinin eski-yeni genel özelliklerinden birçoğunu Türkmen Türkçesinde bulmak mümkündür:

Yazıda gösterilmemekle birlikte bu lehçemizde aslî uzun ünlüler sistemli olarak korunmuştur. Türkmen yazı dilinde, Türkiye Türkçesinden farklı olarak açık *ü* ve nazal *η* bulunur. Yabancı kökenli kelimelerdeki hemen bütün “*f*”ler “*p*”ye değişmiştir. Kök hecesinde *n*, *η*, burun akıcıları bulunan kelimelerde *#b* > *#m* değişmesi görülür. Kelime başı *#b*’ler umumiyetle korunmuştur. Tonlaşma Türkiye Türkçesine göre daha ileri seviyededir. Yükleme hâli eki olarak + (*n*)*I* kullanılır. Şimdiki zaman eki olarak -*yAr* şeklinin yanında -*yA*, -(*I*)*p otur*, -(*I*)*p yatur* ve -(*I*)*p yör* şekilleri de kullanılır.¹

Divanü Lûgat-it Türk’te sav; Osmanlıcada “*mesel, darbimesel, tabir*”, sözcükleriyle anılan atasözleri Türkmen Türkçesinde “*nakıl, atalarsözü*” kelimeleriyle ifade edilmektedir.

Ömer Asım Aksoy, atasözlerini “*Atalarımızın uzun denemelere dayanan yargularını genel kural, bilgece düşünce ya da öğüt olarak düsturlaştırılan ve kalıplaşmış biçimleri bulunan kamuca benimsenmiş öz sözler*” biçiminde tanımlamıştır.²

Atasözleri genel olarak millîdir. Ancak biçim olarak farklı olmakla birlikte anlam bakımından beynelmilel olanları da vardır. Ortak kültürel değerleri pay-

---

¹ Fazla bilgi için bk. Cahit Başdaş, *Göroglu Türkmen Halk Eposu* (Metin Çeviri -Dil Özellikleri- Sözlük), İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), Malatya 1996, s. 292-434.

laştığımız Türkmenler ile ortak atasözlerine sahip olmamız tabiidir. Aşağıda vereceğimiz Türkmen atasözlerinin bir kısmı hem biçim hem de ihtiva ettiği anlam bakımından Anadolu'da söylenen atasözleri ile aynıdır. Bunların birçoğu ise biçim bakımından kısmen farklı olmakla birlikte muhteva bakımından Anadolu atasözleriyle aynıdır.

Bir gülden bahar bolmaz. "Bir çiçekle yaz olmaz"

El eli yuvar, iki el birigip yüzi yuvar. "El eli yıkar, iki el yüzi yıkar."

Garri duşman dost bolmaz. "Eski dost düşman olmaz"

İt üyrer kerven geçer. "İt yürür kervan yürür."

Köp damcadan köl bolar. "Damlaya damlaya göl olur"

Aşağıda alfabetik sırayla verdiğimiz 100 Türkmen atasözünden sadece birkaçı şekil ve muhteva bakımından Anadolu'da bilinen atasözlerinden farklıdır. Bunlar da sosyal çevre ve mahallî hayat tarzına bağlı olarak ortaya çıkmış atasözleridir.

Türkmenistan'da derleme yapma imkânına sahip olmadığımız için şimdilik ulaşılabildiğimiz Türkmen Türkçesi eserlerini tarayarak 100 Türkmen atasözünü, Türkiye Türkçesine çevirileri ile birlikte, Türkiye okuyucusunun istifadesine sunuyoruz.

* **Ak gün agardan, gara gün garaldar,**

Ak gün ağartır, kara gün karartır.

* **Akıl yaşda bolmaz başda bolar.**

Akıl yaşta değil baştadır.

* **Akıldan artık baylık yok; sağlıktan gımmat zat yok.**

Akıldan iyi zenginlik, sağlıktan kıymetli şey yoktur.

* **Altın kümüşün könesi bolmaz, ata eneniñ bahası bolmaz.**

Altın ve gümüşün eskisi olmaz; ana babanın değeri biçilmez.

* **Altın yerde yatmaz, yağsılık yolda galmaz.**

Altın yerde durmaz, iyilik yolda kalmaz.

* **Arkalı köpek gurt alar.**

Arkalı köpek kurt yakalar.

* **Ay dogsa, âlem görer.**

Ay doğunca herkes görür.

* **Bal süyci, baldan bala süyci**

Bal tatlı, baldan çocuk tatlıdır.

* **Bal tutan barmagını yalar**

Bal tutan parmağını yalar.

* **Balığın dirliği su bilen bolar.**

Balığın dirliği su ile mümkündür.

* **Barlının bazarı yanında bolar.**

Zenginın pazarı yanında olur.

* **Baş bolmasa gövde leş.**

Baş olmazsa gövde leştir.

* **Bileği yığın birini yıkar; bilimi bolan mürşünü.**

Bileği kalın (güçlü olan) bir (kişiyi); bilgisi olan bin (kişiyi) yıkar.

* **Bir gülden bahar bolmaz.**

Bir gül ile bahar gelmez.

* **Bir günlük yola düşsen, on günlük harcını göter.**

Bir günlük yola çıkarsan, on günlük yiyeceğini yanına al.

* **Bugünkü işini ertâ goyma.**

Bugünkü işini yarına bırakma.

* **Cepasını çeken vepasını görer.**

Cefayı çeken vefa görür.

* **Çaga eziz, edep ondan hem eziz.**

Çocuk aziz, edep ondan da azizdir.

* **Çaga yıkıla yıkıla ulalar.**

Çocuk düşe kalka büyür.

* **Çeksen zâhmet, yagar râhmet.**

Zahmet çekersen, rahmet yağar,

* **Çopanı ayagı yetmese, tayagı yeter.**

Çobanın ayağı yetişmezse, sopası yetişir.

* **Dağı daşı yel bozar, dost arasını söz bozar.**

Dağı taşı yel bozar; dostların arasını söz bozar.

* **Dama dama köl bolar; hiç dammasa çöl bolar.**

Damla damla göl olur; hiç damlamazsa çöl olur.

* **Dili uzun bolmadıgı ömri uzun bolar.**

Dili uzun olmayanın ömrü uzun olur.

* **Dostunu saklama, nepden galmasın; düşmanı saklama sırrı bilmesin**

Dostunu alıkoyma, kazançtan (geri) kalmasın; düşmanı bekletme sırrını bilmesin.

* **Düşmanı bas, zıyan berse as.**

Düşmanı bas; zarar verirse as.

* **Düye garrasa, köşegine eyerer.**

Deve yaşlanınca yavrusuna tâbi olur.

* Dostuna da sır verme, dostun öte dostı bar.

Dostuna sır verme, dostunun da başka dostu var.

* Düye gırda bolsa, gözi şorda bolar.

Deve kırdan iken, gözü çorak yerde olur.

* El eli yuvar, iki el birigip yüzi yuvar.

El eli yıkar, iki el birleşip yüzü yıkar.

* Enesini görüp gızını al, gırasını görüp bizin.

Anasını gör kızını al; kenarını gör bezini (al).

* Ertir tur, ataı gör; atandab son atı.

Sabah kalk ataı gör; atandan sonra atını (gör).

* Gamşı govşak tutsa elini gıyar.

Kamışı gevşek tutarsan elini keser.

* Garrı düşman dost bolmaz.

Eski düşman dost olmaz.

* Gazana yanaşsa garası yokar, yamana yanaşsa belası yokar.

Kazana yanaşırsan karası bulaşır; kötüye yanaşırsan belâsı bulaşır.

* Gençlik yerde kemlik yok, geneşsiz yerde denlik.

Rahat yerde eksiklik, uygunsuz yerde eşitlik yoktur.

* Gerekli daşın agramı yok.

Gerekli taşın ağırlığı yoktur.

* Giç yat da ir tur, altı pişegi artık ur.

Geç yatıp erken kalk; altı yayığı fazla vur.

* Giden getirir; oturan nırh sorar.

Giden getirir; oturan (sadece) fiyat sorar.

* Gorkağı kovsan batır bolar.

Korkağı kovalarsan kahraman olur.

* Gövni açığıň yolu açık bolar.

Gönlü açık olanın yolu da açık olur.

* Gurt çagasından ekdi bolmaz.

Kurt yavrusu evcil olmaz.

* Gülme gonyşma geler başma.

Gülme komşuna gelir başına.

* Her yurduň avını öz tazısı bilen avla.

Her yurdun avını kendi tazısı ile avla.

* Ilımsız bir yaşar, ılımlı müň yaşar.

Cahil bir yaşar, bilgili bin yaşar.

* İr turan işinden dınar.

Erken kalkan işinden kurtulur.

* İt üyrer kerven geçer.

İt ürür kervan geçer (yürür).

* Keşgir gılıç yanar otdır.

Keskin kılıç yanan ateştir.

* Köñül sıgsa, gövde sıgar.

Gönül sıgarsa gövde de sıgar.

* Köp damcadan köl bolar.

Çok damladan göl olur.

* Köp yaşan bilmez, köp okan biler.

Çok yaşayan bilmez; çok okuyan bilir.

*Mıhmanın öhünde aş goy, iki elini boş goy.

Misafirin önüne aş koy; iki elini boş bırak.

*Nadandan hayvan yagsıdır.

Cahilden hayvan (daha) iyidir.

*Odi gozgasañ öçer, goñşımı gozgasañ göçer.

Ateşi karıştırırsan söner; komşunu rahatsız edersen göçer.

*Odi özüñe, ötmese kesek

Ateşi kendine (yapıştır); yakmazsa başkasına (yapıştır).

*Ogılı eklän tanar, atı saklan.

Çocuğu büyüten, atı yetiştiren (bilir).

*Okan oğlan atasını yener.

Okuyan çocuk atasını yener.

*Öli arslandan diri sıçan yagsıdır.

Ölü arslandan diri sıçan iyidir.

*Özüni övenin tanapı çürük bolar.

Kendisini övenin ipi çürük olur.

*Sayanı ekmedik salkında yatmaz.

Gölgelik (ağaç) ekmeyen serin (yerde) yatmaz.

*Sepilmedik tohum gögermez.

Serpilmeyen tohum yeşermez.

*Sıgırın şahına ursañ endamı sızlar.

Sıgırın boynuzuna vursan, vücudu sızlar.

*Sonkı tükülik sakgal ezmez.

Son tükürük sakal ıslatmaz.

*Suyun sığın aknından, yigidin yere bakanından.

Suyun yavaş akanından, yigidin yere bakanından (kork).

*Süytde agzı bişen, suvı üfläp ißer.

Sütten ağızı yanan suyu üfleyp ißer.

*Şir zarbın görmedik tilki şir bolar.

Arslan pençesini görmeyen tilki arslan (kral) kesilir.

*Türkmeni dürtmesen duymaz.

Türkmeni dürtmezsen duymaz.

*Ukı yassık işlemez.

Uyku yastık istemez.

*Ulmı diyenini etmedik uvlar.

Büyüğün dediğini yapmayan feryat eder.

*Yagşı ata bir gamçı.

İyi ata bir kamçı, kötü ata bin kamçı.

*Yagşı bilen yöreseň, mırada yetir, yaman bilen yöreseň uyada goyar.

İyi ile yürürsen murada erişir; kötü ile yürürsen mahçup eder.

*Yagşı söz baldan süyci.

Güzel söz baldan tatlıdır.

*Yagşı söze daş yarılar.

Güzel söze taş (dayanmaz) yararılır.

*Yagşını silasan yadımdın çıkmaz, yamanı silasan gapımdan gitmez.

İyi sayarsan aklından çıkmaz; kötü sayarsan kapından gitmez.

*Yalançı töre bir geçer.

Yalançı baş köşeye bir (defa) geçer.

* Yalta yal tapmaz, tapsa da bol tapmaz.

Tembel yal bulmaz; bulsa da fazla bulamaz.

* Yandak öl hem bolsa tikenı gurudur.

Yabani gül yaş da olsa dikenı kurudur.

* Yarından ayrılan yedi yıl ağlar.

Yarından ayrılan yedi yıl ağlar.

* Yatan yılanın gıyruğını basma.

Uyuyan yılanın kuyruğuna basma.

* Yaz yatan gıř ađlar.

Yazın yatan kışın ağlar.

* Yeke gezen heder eder.

Yalnız gezen çekinir.

* Yeke yol tapandan, köp bilen azařan yađı.

Yalnız başında yol bulandan, kalabalık ile yolunu şaşıran (daha) iyidir.

* Yelli gün yort, yağışlı gün yat.

Rüzgârlı gün yürü, yağışlı gün yat.

* Yeri govı becermesen tohumın bilen hutma hut.

Toprağı iyi işlemezsın, tohumunla başa baş (kalırsın).

* Yeri güyz sür, güyz sürmesen yüz sür.

Toprağı güzün sür, güzün sürmesın yüz (kere) sür.

* Yeserin yedi yere zıyanı yeter.

Sahtekârın yedi memlekete zararı dokunur.

* Yıkılan göreşden doymaz.

Yenilen göreře doymaz.

* Yiğide mün dürli hünär hem azdır.

Yiğide, bin türlü hüner de azdır.

* Yiğide söweş bayramdır.

Yiğide savaş bayramdır.

* Yiğidi dostundan tanı.

Yiğidi (onun) dostundan tanı.

* Yiğidin yağsı köp dinler, az sözler.

Yiğidin iyisi çok dinler; az konuşur

* Yigit garrar, zaman garramaz.

Yiğit yaşlanır, zaman yaşlanmaz.

* Yola çıkarsan yoldaşını düzet.

Yola çıkarsan yoldaşını hazırla.

* Yola çıkarsan yoldaşını tap, öyde otursan sırdaşını.

Yola çıkarsan yoldaşını, evde oturursan sırdaşını bul.

* Yolbarsın çagası yılda ayaklanır.

Kaplanın yavrusu (bir) yılda ayaklanır.

* Yoda ızlasan, yola barar, yol ızlasan ile.

Patika takip edersen yola varır; yolu izlersen ile (gider).

* Yorganına göre ayak uzat.

Yorganına göre ayak uzat.

* Zähmet bolan yerde hemşise rähnet bar.

Emeğin olduğu yerde daima bereket vardır.

* Zenan bilen dost bolsan, şol bolan vagtın şatır şutur gayşardıp yapışmasan zamanın dostluğı bolmaz.

Kadınla dost olur olmaz, ona şapır şurup sarılıp yapışmazsan, kadının dostluğu olmaz.

*Zenanın guşgını bizden bolar.

Kadının uçkuru bezden olur.

Çeşitli Türkmen eserlerini tarayarak tespit ettiğim atasözleri, şüphesiz Türkmen atasözlerinin çok cüz'i bir bölümüdür. Tespit ettiğim Türkmen atasözlerinin büyük bir bölümü, Anadolu'da bilinen atasözleriyle hemen hemen aynıdır. Bu benzerlik, coğrafi uzaklığa rağmen, Anadolu halkı ile Türkmenlerin kültürel bağlarının ne kadar kuvvetli olduğunun bir göstergesidir. Yukarıda alfabetik sırayla verdiğimiz Türkmen atasözlerinin bu konuda yapılacak mukayeseli ve kapsamlı çalışmalara katkı sağlayacağını ümit ediyorum.

Bu çalışma için aşağıdaki eserler tarandı:

1. *Göroglı Türkmen Halkı Eposı*, (Yayına Hazırlayanlar: Ata Govşudov, Mäti Kösäyev), Aşgabat 1980.
2. M. Hamzayev, R. Berdiyev, S. Kürenov, *Türkmen Dili 4. nci Klas Üçin Okuv Kitabı*, Onuncu Neşir, Aşgabat 1988.
3. N. Garayev, A.A. Gurbanov, A. Miradov, N. Kürräyev, *Türkmen Dili V. Klas Üçin Okuv Kitabı*, Üçüncü Neşir, Aşgabat 1988.
4. R. Berdiyev, S. Kürenov, M. Hamzayev, *Türkmen Dili 3* (Grammatika ve Durs Yazuv), Birinci Neşir, Aşgabat 1988.